

УДК 323.39:329(477)(091)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-16

Світлана Матвієнків
ORCID: 0000-0002-7719-7791

Олег Лецишин
ORCID: 0009-0000-9687-819X

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПАРТІЙНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Проблеми становлення партійної еліти в Україні є актуальним об'єктом дослідження у зв'язку із сучасними та специфічними викликами, які стоять перед політичними структурами країни. Зростання ролі політичних партій у формуванні та реалізації державної політики підкреслює важливість розуміння та вирішення проблем, що впливають на їхню еліту. Метою статті є дослідження основних підходів до проблеми становлення партійної еліти в Україні. Відповідно до мети, сформувано такі завдання: проаналізувати теоретичні засади становлення партійної еліти; виділити основні підходи до періодизації становлення партійної еліти в Україні; охарактеризувати основні особливості сучасної партійної еліти в Україні. Під час аналізу особливостей застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, а також метод компаративістики тощо. Установлено, що становлення партійної еліти в Україні відбувалося в кілька етапів, кожен із яких мав свої характерні риси. Зокрема, перші два етапи були пов'язані з розвитком багатопартійності, утворенням перших впливових партій, на наступних етапах відбулося посилення поділу партій за принципом відношення до виконавчої або законодавчої гілок влади. Це призвело до появи не лише понять «парламентські» та «позапарламентські» партії, а й до нового поняття – «партія влади». Згодом в Україні з'явилася можливість оновити партійну еліту новими кадрами, однак поки спостерігається протилежний процес. Парламентські вибори 2019 р. ввели нові тенденції у становлення партійної еліти в Україні, оскільки за досить короткий термін нова політична сила, президентська «Слуга народу», стала популярною в суспільстві та, як наслідок, отримала більшість у Верховній Раді 9-го скликання.

***Ключові слова:** патрولوجія, теорія політичних еліт, елітаризм, політичні партії, партійна еліта, партійні системи.*

Вступ. Проблеми становлення партійної еліти в Україні є актуальним об'єктом дослідження у зв'язку із сучасними та специфічними викликами, які стоять перед політичними структурами країни. Зростання ролі політичних партій у формуванні та реалізації державної політики підкреслює важливість розуміння та вирішення проблем, що впливають на їхню еліту. По-перше, відсутність чіткої системи та критеріїв внутрішньопартійного відбору та конкуренції може призвести до виникнення еліт, які не відображають інтереси та потреби різних соціальних груп. Недостатня представленість різноманітних груп у партійній еліті може спричинити нерівномірний розподіл політичної влади. По-друге, корупція та недостатньо прозоре фінансування партій можуть впливати на формування партійної еліти, сприяючи виникненню ситуацій, коли рішення приймаються не в інтересах громадян, а в інтересах окремих груп чи бізнес-структур. По-третє, у контексті геополітичних змін та воєнного стану створення стійкої партійної еліти в Україні вимагає вивчення взаємодії політичних сил та врахування специфічних умов для формування стійкого та ефективного партійного лідерства. Актуальність теми зумовлена потребою удосконалення політичної системи країни та забезпечення сталого розвитку демократії.

Метою статті є дослідження основних підходів до проблеми становлення партійної еліти в Україні. Відповідно до мети, сформувано такі завдання дослідження: проаналізувати

теоретичні засади становлення партійної еліти; виділити основні підходи до періодизації становлення партійної еліти в Україні; охарактеризувати основні особливості сучасної партійної еліти в Україні.

Матеріал і методи дослідження. Під час аналізу особливостей застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, а також метод компаративістики тощо.

Результати та обговорення. Особливості становлення партійної еліти в сучасній Україні досліджували такі вчені, як Ю. Шведа [29], М. Крамазіна [10], І. Бережна [2], Д. Добротун [5], Д. Коротков [8], Л. Мандзій [17], В. Морко [19], В. Полохало [26], С. Щербина [31] та ін.

Демократія не може існувати без політичних партій. Для втілення у життя влади народу необхідно об'єднати у єдине ціле його політичну волю. В умовах представницької демократії цю функцію виконують політичні партії. Вони відрізняються від інших політичних об'єднань тим, що хочуть здійснювати політичну владу, яка дає їм можливість утілювати у життя свої уявлення про належний стан усього суспільства. В умовах парламентської демократії єдиним шляхом досягнення влади є перемога на виборах. При цьому її, безперечно, матимуть ті, хто чітко розрізнятиме інтереси виборців, вестиме з ними цілеспрямовану повсякденну роботу, а не розраховуватиме лише на виборчі технології чи адміністративний ресурс.

У науковій літературі є положення про те, що сучасні політичні системи, які вважаються демократичними, засновані на партійному керівництві, тобто на управлінні певної частини партійної верхівки – партійної еліти, яка, своєю чергою, є частиною політичної еліти [8, с. 87]. Процес виникнення партійної еліти в країні мав декілька етапів. У їх визначенні дослідники не проявляють однастайності. Саме тому виявляється доцільним розглянути становлення партійної еліти крізь призму становлення партійності в Україні.

Так, в Українському центрі економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова запропонували в 2001 р. таку періодизацію: 1990–1991 рр. – створення перших альтернативних політичних партій на базі громадсько-політичних об'єднань некомуністичної орієнтації, неформальних суспільних рухів часів перебудови; 1992–1994 рр. – юридична легалізація найвпливовіших партій – носіїв альтернативних ідеологій – КПУ та НРУ, інтенсивне заповнення політичного простору партіями «брендового» типу (під брэндами політичних партій експерти УЦЕПД розуміють використання комуністичної, соціал-демократичної, ліберальної, консервативної, християнсько-демократичної, націонал демократичної та інших ідеологій як основи партійної діяльності та партійних програм); 1995–1998 рр. – перші розколи в партіях «брендового» типу (утворення СДПУ(О), ПСПУ), початок та інтенсивний розвиток тенденції утворення партій адміністративним шляхом, а також партій – «політичних проєктів» фінансово-промислових груп та окремих осіб; 1999–2001 рр. – розподіл політичного простору найвпливовішими партіями, посилення тенденції розколів «брендових» партій [2, с. 29].

Така періодизація має певні вади і є дещо подрібненою. До того ж названі в періодизації відправні події хронологічно не співпадають із реальними. Так, початок другого періоду прив'язано до 1992 р., а юридична легалізація КПУ та НРУ відбулася в 1993 р. Тому часові рамки періоду достатньо не аргументовані. У третьому періоді з поля зору випускаються створені у цей час досить впливові партії (МБР, ПНЕРУ, НДП, НП, АПУ, ПРП тощо), які не лише не розколювалися, а й намагалися об'єднати навколо себе якнайбільшу кількість політичних громадських організацій держави, хоча з часом і втрачали політичний вплив. Окрім того, таке політичне об'єднання, як ВО «Громада», було зареєстроване ще в 1994 р., а вплив на конфігурацію політичної структури країни та владу мало не менший, аніж СДПУ(О) та ПСПУ. Останній період, на нашу думку, узагалі є штучним і пояснюється, передусім, датою оприлюднення самої періодизації.

Дещо пізніше власну періодизацію запропонувала О. Бойко, яка поклала в основу організаційно-правові зміни партійної системи взагалі. У своїй дисертаційній роботі вона виокремлювала чотири періоди. Перший – 60-ті роки ХХ ст. – 1989 р. – період виникнення та формування політичних об'єднань і рухів, здебільшого нелегальних. Другий етап (формотворчий за визначенням автора) охоплює період із 1990 по 1993 р., або від утворення перших сучасних політичних партій до їх юридичного узаконення вже в самостійній Україні. Наступний етап – 1994–1998 рр. – період переходу від багатопартійності до багатопартійної системи, від наявності у суспільстві певної кількості політичних партій до визначеного способу організації політичної влади. Останній період хронологічно обмежений 1998–2004 рр., часом поступового процесу переходу шляхом трансформації від атомізованої до плюралістичної партійної системи [19, с. 328].

На відсутність універсальної періодизації в історичній та політологічній науці вказують і роботи, у яких досліджуються жіночий та молодіжний рухи. Так, А. Стахневич бачить п'ять етапів розвитку жіночого руху в Україні. Перший етап – кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. – створення Міжнародної організації «Жіноча громада», Спільки жінок України, Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги. Другий етап – 1991–1996 рр. – формування всеукраїнських громадських жіночих організацій, які ставили своїм завданням захист інтересів жінок за професійною ознакою. У межах третього етапу – друга половина 1996–1997 рр. – виникли громадські жіночі організації благодійницького спрямування. Протягом четвертого етапу – 1997–1999 рр. – оформилися жіночі політичні партії. П'ятий етап, що розпочався у 2000 р., характеризується посиленням тенденцій до координації діяльності громадських жіночих організацій та об'єднань із тими силами, що проголосили ідентичні завдання [11].

У розвитку молодіжного руху директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства В. Кулик виокремив шість етапів. Перший припадає на середину 80-х – початок 1989 рр. Це етап створення молодіжних об'єднань на основі спільних інтересів у галузі мистецтва, культури, науки, екологічних, релігійних та суспільно-політичних проблем. Другий етап – 1989–1990 рр. – характеризується автором як період поширення масових молодіжних та студентських громадсько-політичних рухів і виникнення відповідних організацій. Третій етап – 1991–1992 рр. – став періодом ідеологічної та організаційної кризи організованого молодіжного руху. 1993–1996 рр. виокремлюються у четвертий етап. Характерним для нього став стан пошуку та становлення організаційних форм роботи в молодіжному середовищі та налагодження механізмів діалогу між молоддю та державною владою. П'ятий етап – 1996–1999 рр. – означений активізацією спроб очолити загальноукраїнський організований рух. Шостий період розвитку організованого молодіжного руху розпочався в 1999 р. унаслідок створення молодіжних партій [12, с. 53–59].

Незважаючи на певні часові розбіжності, обидві хронології мають важливі для нашого дослідження спільні риси. Це етап створення партій за віковою та тендерною ознаками. В обох випадках це період між 1997 та 1999 рр. Саме тоді представники бізнес-груп розпочали активний пошук шляхів проникнення у владу. Тоді ж створюються такі об'єднання, як Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Жіноча народна партія (об'єднана), Політична партія «Молода Україна», Молодіжна партія України, Партія «Нова генерація України», Партія «Солідарність жінок України». Перша з них у 1997 р., друга – у 1998 р., інші – у 1999 р. Отже, майже всі ці партії були створені вже після виборів 1998 р., тобто орієнтувалися на майбутні виборчі баталії. Додамо до цього той факт, що під час виборів саме ВП «Жіночі ініціативи» мала певні труднощі з участю у виборах та набрала лише 0,58% голосів [25, с. 328]. І це незважаючи на те, що з 30 партій та блоків, які брали участь у перегонах, лише вищезазначена сила була відверто зорієнтована за гендерною ознакою.

У зв'язку із цим став логічним пошук нових шляхів «до сердець громадян» – через створення молодіжних організацій, на що і вказали опосередковано як А. Стахневич, так і В. Кулик. На такий самий спосіб творення вказують дати легалізації подібних асоціацій – майже включно до початку виборчої кампанії 2002 р. Так, у березні 2001 р. реєструються Соціал-демократична партія молоді та ВПО «Жінки за майбутнє» (Жіноча демократична партія). Після цього жодної партії, у назві якої був би хоч якийсь натяк на її «молодіжність» або «жіночість», створено не було.

Певну методологічну ризик під дискусією щодо періодизації процесу ще в 2003 р. намагався підвести Ю. Шведа, який усі варіанти об'єднав у дві групи. Першу представляють прихильники «лінійного» підходу, які, як правило, обов'язково визначають допартійний, початкової багатопартійності й посткомуністичний етапи. Акцент у цих дослідженнях робиться, передусім, на початкових етапах формування системи багатопартійності в Україні. Другий варіант підходу, на його думку, полягає у тому, що історія сучасного українського партбудівництва поділяється на два основні етапи, вододілом між якими служить акт визнання національно-державного суверенітету України. Останній варіант він вважає базовим, хоча й таким, що потребує подальшої деталізації [29, с. 369–370].

Тому ми змушені констатувати, що як і у визначенні суті партії, так і у спробах періодизації нема домінуючої точки зору. Це об'єктивно, оскільки сам процес створення політичних партій в Україні не припиняється. Поява нових політичних гравців викликає і викликати нові види політичних відносин. Утім, на нашу думку, універсальною може стати періодизація, в основу якої покладено суто практичну діяльність як партій, так і політичних гравців, що визначають їхню сутність. У такому розрізі ми виокремимо чотири основні етапи.

Перший – із кінця 80-х до 1993 рр. Початок періоду прив'язано до витоків демократизації українського суспільства. Кінцева дата – примусова (згідно з новим законодавством уже незалежної держави) реєстрація громадських об'єднань як партій.

Другий етап – із 1993 по 1996 р. – від початку юридично легітимного створення політичних партій до прийняття Конституції України. Із понад півсотні партій, що були створені у цей період, до 2009 р. спромоглися вижити лише більше півтора десятка. Та й ті за винятком парламентської КПУ, деяких учасників ВБ «НУНС» та позапарламентської СПУ як партійні організації, майже не впливають на суспільно-політичне життя країни.

Третій етап розпочався у 1996 р. та продовжувався до 2002 р. Характерним для нього стало посилення поділу партій за принципом відношення до виконавчої або законодавчої гілок влади. Це призвело до появи не тільки понять «парламентські» та «позапарламентські» партії, а й до нового поняття – «партія влади». Внеском третього періоду в партійну історію країни став також прихід у партії бізнес-структур та потужних ФПП. Кінцева ж дата періоду – це, власне, завершення процедури приведення у відповідність до нового Закону про політичні партії даних асоціацій та зникнення з політичної карти країни цілої низки партій, передусім регіональних та частини маргінесу [25, с. 328]. У межах даного періоду були створені та розпочали свою діяльність понад 60 політичних партій. У цей час було зареєстровано останню партію з низки тих, лідери яких протягом наступних семи років впливали на формування чи безпосередньо формували як внутрішню, так і зовнішню політику країни та самостійно чи в ролі провідної сили виборчого блоку потрапляли до ВР України. Нею стало зареєстроване в 1999 р. ВО «Батьківщина».

Останній, четвертий, період припав на 2003–2013 рр. і є фактично часом створення штучної біполярної партійної системи. В основу її покладено процес легітимізації процедури переходу влади від еліти періоду «авторитаризму» до нової бізнес-контреліти України за провідної, принаймні публічної, ролі політичних асоціацій, створених майже виключно в попередньому періоді [30, с. 12]. Утім, і за ці шість років було створено ще декілька десятків партій. Проте

жодна з них не спромоглася потрапити до парламенту самостійно. Вони радше відіграють роль технологічних об'єднань на час виборчих кампаній. За незначним винятком їх очолили члени керівних органів впливових партій минулих років (ВО «Громада», БЮТ, КПУ, НДП, НРУ, ПР, ПСПУ, СДПУ(О), СПУ тощо).

Більш предметний аналіз становлення партійної еліти протягом третього та четвертого етапів дав змогу виявити як спільні, так і відмінні їхні риси. Зупинимося на цих процесах детальніше.

1996 р., який визначений нами як початок періоду, став не лише роком прийняття Конституції, а й, як ми вказували в попередньому розділі, новим етапом формування законодавчої бази діяльності партій. У цей рік відбувалися події, що мали і мають потужний вплив не лише на партійну систему, а й на історію творення незалежної держави. На нашу думку, аналізуючи період, слід акцентувати увагу на декількох паралельних процесах. А саме: створення нових партій, розколи вже існуючих, блокування як на міжпартійному, так і особистому рівні.

Першою подією у створенні нових партій стала реєстрація 25 січня Міністерством юстиції громадського об'єднання «Партія національно-економічного розвитку України». Лідером організації на момент легалізації була В. Наконечна. Протягом року Мінюст реєструє ще п'ять «нових» партій: НДП, СДПУ(О), ПЕВ, ПСПУ, АПУ. Утім, дійсно новими ці об'єднання, три з яких у подальшому отримують назву «партія влади», не були. Про це свідчать події напередодні установчих форумів та склад фундаторів цих партій. Так, 23 лютого відбулися з'їзди ПДВУ, ТКУ та об'єднання «Нова Україна», які були прелюдією до Установчого з'їзду НДП наступного дня. На ньому головою партії було обрано А. Матвієнка (на той момент голову Політвиконкому ТКУ), першим заступником – В. Філенка (лідер ПДВУ). До Політради увійшли В. Єнтухов, О. Ємець, Ю. Єхануров, А. Карпов, В. Пустовойтенко [25, с. 329].

20 квітня як певна крапка в розколі СПУ за участі 79 делегатів із 17 регіонів відбувся Установчий з'їзд ПСПУ [30, с. 9]. Головою партії стала Н. Вітренко, заступниками голови – В. Марченко і В. Лузан. Завершенням іншого і чергового розколу, тепер уже в соціал-демократичному таборі, став Х з'їзд СДПУ(О) (установчо-об'єднавчий), що відбувся в м. Полтава (160 делегатів із 22 регіонів). Як альтернативний даному форуму 1–2 червня 1996 р. відбувся VIII (Програмовий) з'їзд СДПУ в м. Первомайську Миколаївської області. 5 грудня свій Установчий з'їзд провела АПУ. Головою АПУ був обраний віцепрем'єр уряду М. Зубець, його заступниками – міністр сільського господарства і продовольства А. Хорішко, голова Херсонської облдержадміністрації Ю. Карасик, нардепи України К. Вашук і О. Боровик. Про входження у склад нової партії тоді ж заявили Миколаївська обласна організація СелПУ і Львівська – УСелДП [21].

Керівниками всіх вищезазначених «нових» партій стають «старі» та вже відомі політичні діячі, що вбачали в партіях знаряддя для досягнення особистих цілей, як владних, так і бізнесових.

Паралельно спостерігалось і входження представників влади та бізнесу в уже існуючі партії. 26 січня на III з'їзді ЛПУ президентом партії обрано голову Донецької облради В. Щербаня [25, с. 329]. У грудні ж відбувся II Надзвичайний з'їзд СелПУ, на якому було обрано керівні органи. Зокрема, головою партії став С. Довгань, заступниками – О. Ткаченко, В. Зубов, Г. Довганчин, А. Новік.

Поруч із цим протягом року лідери створених та вже існуючих партій у пошуках удалих конфігурацій, з огляду на майбутні виборчі баталії, значну увагу приділяли процесу блокування. 23 лютого про створення блоку заявили лідери СДПУ (В. Онопенко) та УПССС (Е. Лашутін). 19 березня підписано угоду про створення політичного блоку «Міст» між ПП (В. Ландик), СДПУ(О), (В. Онопенко), ДемПУ (В. Яворівський). 29 березня між МБР та ПП укладено угоду про співпрацю, метою якої було «сприяння формуванню політичного центру та спільної участі у виборах на багатопартійній основі» [25, с. 212].

І як протилежність процесам єднання 1996 р. мав приклади нових партійних розколів. Так, 18 червня голова ХДПУ В. Журавський заявив, що за результатами партійної чистки з лав партії виключено В. Стретовича (за провал роботи очолюваної ним комісії у ВР) та І. Лосева (за підтримку колишнього мера м. Київ Л. Косаківського). А 14–15 серпня на III з'їзді ХДПУ було усунуто від виконання обов'язків уже самого В. Журавського «за політичне флюгерство та політику самоізоляції...». Головою партії обрано В. Стретовича. Своєю чергою, частина Головної Ради, яка підтримувала В. Журавського, назвала даний форум «політичною провокацією» [25, с. 214].

Таким чином, конституційне визначення майбутніх виборів як таких, що мають відбутися на пропорційно-мажоритарній основі, стало каталізатором ажіотажної уваги до партій із боку вітчизняної еліти. Можливість потрапити у владу чи зберегти її саме завдяки даним асоціаціям призводило як до появи низки нових, так і до змін у вищому керівництві вже існуючих партій.

Усі вищезазначені процеси відбувалися і протягом наступних 1997–2002 рр. За масштабами та наслідками для країни, з огляду на виборчі кампанії 1998, 1999, 2002 рр. та принципів боротьби за перерозподіл владних повноважень, вони мали ще потужніший характер. Залежно від календарного плану ЦВК із проведення виборів та змін у виборчому законодавстві формувалися справжні хвилі реєстрації нових, як правило, штучно створених, партій.

Кількісно це виглядало так: у 1996 р. існувало 44 партії, у 1997 р. – уже 54, у 1998 р. – 65, у 1999 р. – 89, у 2000 р. – 107, у 2001 р. – 127. За 2002 р. зареєстровано лише дві партії – Соціально-екологічну партію «Союз. Чорнобиль. Україна» (лідер – Ю. Андреев) та «Союз анархістів України» (лідер – В. Чорний) [38, с. 16]. Різнилися і темпи реєстрації. Відсутність на 1998 р. законодавчої вимоги існування партій як мінімум за рік до наступних виборів робила процес їх виникнення постійним і майже безперервним у часі. І навпаки, із появою вимоги про річне існування партії як права на її участь у виборчій кампанії ми можемо спостерігати саме протягом 2001 р. стрімкий злет прискореної реєстрації. Так, у лютому 2001 р. реєструються дві партії, а протягом березня – уже 13. Причому сім із них – 30.03.2001, рівно за рік до виборів.

Утім, не лише вибори ставали формальною причиною створення партій. Розколи та прихід ФПГ у ці організації стали каталізаторами появи нових сил. Унаслідок внутрішньопартійних чвар із Руху вийшли НРУ, УНР, НРУ(є), із СДПУ – уже згадувана СДПУ (О) та СДПУ (Ю. Буздугана). У подальшому об'єднані соціал-демократи наповнять колишніми своїми членами вищі керівні кадри – УСДП, ПП «Солідарність», ПР. СПУ дасть життя ВОЛ «Справедливість» та партії «Соціалістична Україна», КПУ та ПСПУ – КПРС, КПУ(о), ППУ. УРП – РХП, ХДПУ – ХНС – ХДС тощо.

Прихід великого капіталу та створення ним партій яскраво ілюструє історія партій влади. Так, у період із 1998 по 2000 р. до керівних органів НДП входили А. Матвієнко (у подальшому лідер УНП (УРП) «СОБОР»), О. Зарубінський (згодом член НАПУ), В. Філенко (ПРП), Ю. Єхануров (НСНУ), В. Кафарський (НП), О. Ємець (член Правління ПРП, загинув в автомобільній катастрофі 28 січня 2001 р.), В. Хорошковський (у 2002 р. – кандидат у народні депутати України від блоку «Команда озимого покоління», № 1 у списку), Т. Стецьків (ПРП), Б. Безпалій (НСНУ), Р. Безсмертний (ПРП, НСНУ), І. Плющ (УНП, НСНУ, ПВСіПУ) А. Толстоухов («ЕКО+25%»), Є. Кушнар'єв (НДО «Нова Україна», ПР), І. Франчук (СДПУ(О), СПУ, ПП «Відродження»), А. Кінах (ПППУ) [25, с. 217].

Як і на початку періоду, у подальшому характерною рисою розбудови партійних структур був процес блокування. Даний напрям поділявся на етапи залежно від кінцевої мети – виборів, до яких партії готувалися. Так, у період 1997–1998 рр., продовжуючи традицію попереднього року, політичні сили об'єднувалися з прицілом на майбутні вибори до ВР України. Усі ці процеси були оформлені у виборчі списки та у своїй масі не дали очікуваного результату. Єдиним удалим виявився симбіоз СПУ та СелПУ. Усі інші до ВР України не потрапили. Тому наступна

виборча кампанія розпочиналася під акомпанемент розбору помилок. Протягом квітня-липня 1998 р. відбулися Пленум ЦК КПУ, 2-й етап IV з'їзду ЛДПУ, XI з'їзд СДПУ, VI з'їзд ПСПУ, VI з'їзд (1-й етап) ДемПУ, VIII збори НРУ, II з'їзд РХП, 3-й етап VI з'їзду СПУ, V зїзд ВО «Громада», III форум КУН, IV з'їзд партії «Союз», 1-й етап XIII з'їзду СДПУ(О) [25, с. 329]. І якщо лівоконсервативні сили приймали тріумфальні постанови, то для націонал-демократичного табору це був початок кінця. Наступна президентська кампанія вносила свої корективи як у процеси блокування, так і в справу розколів. Протягом 1998–1999 рр. ці два напрями переплелися та стали взаємодоповнюючими. Це сталося внаслідок того, що першу роль у даних процесах відігравали не партії, а кандидати на посаду президента та владні і бізнесові сили, що стояли за ними.

Приклад – доля Руху та ДемПУ, процеси нищення яких відбувалися майже синхронно. У результаті президентська кампанія 1999 р. остаточно підірвала вплив націонал-демократичних партійних організацій, розпорошивши їх за ознакою підтримки конкретного політичного діяча. Не додала вона єдності й лівим. На перший план вийшли партії влади.

У подальшому протягом 2000 р. партії продовжували за інерцією попередніх років спроби об'єднатися і при цьому ще більше віддалялися від реального здобуття влади. У першу чергу тому, що даний процес орієнтували виключно на певного лідера, за допомогою якого сподівалися долучитися до влади. Але навіть у разі перемоги «свого» кандидата на ту чи іншу посаду владні дивіденди розподілялися у вузькому колі вищого керівництва та бізнес-донорів. Партії ж як організації у владне полотно так і не були вплетені. Окрім того, подальші події внесли корективи. На політичній арені створюються три мегапроекти, які і визначатимуть у подальшому розвиток партійної системи. Існування останньої, у рамках тріади БЮТ, НСНУ, ПР, і є головною відмінністю четвертого етапу [23].

Досягненню результатів на виборах із найменшою втратою для основних гравців та заради відтягування на себе частини електорату «суперників» підпорядковувався процес створення нових партій протягом 2003–2009 рр. Так, у 2003 р. їх було зареєстровано дві. Перша – це політична партія «Слов'янський народно-патріотичний союз» (СНПС). Лідер організації на момент легалізації – П. Толочко. У подальшому партія мінятиме назви – від «Партії політики ПУТІНА» (ППП) в 2006 р. до «Русь Єдина» в 2009 р. Друга – «Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист». У 2004 р. з'явилися ще вісім партій. За 2005 р. було легалізовано 24 організації, причому 11 із них – 24 та 25 березня. Тобто знов-таки за рік до виборів 26 березня 2006 р. 12 партій було утворено в 2006 р., 4 – у 2007 р. 21 зареєстрували протягом 2008 р. За перше півріччя 2009 р. Мінюст зареєстрував ще 12 партій, довівши їх загальну кількість до 172. На 16 червня 2014 р. в Україні офіційно зареєстровано 208 політичних партій [23].

Протестні події 2013–2014 рр. не сприяли утворенню якихось нових, політично якісних партій, що могли б скласти конкуренцію існуючим. Із метою отримати депутатські мандати вже існуючі політичні сили дещо перегрупувалися та поповнили свої лави людьми, які проявили лідерські якості під час Євромайдану та військового протистояння у Донбасі та Криму. Так, до 2019 р. свої лідерські позиції зберігала президентська «БПП», утворюючи коаліцію з ідеологічно близькими політичними силами. Проте вибори 2019 р. переформатували партійну еліту в Україні на сучасний лад. Поява нового актора – ПП «Слуга народу» – докорінно змінила склад партійної еліти України, яка зараз характеризується монобільшістю представників «Слуги народу», у першу чергу у Верховній Раді 9-го скликання [6, с. 360].

Висновки. Отже, становлення партійної еліти в Україні відбувалося в кілька етапів, кожен із яких мав свої характерні риси. Зокрема, перші два етапи були пов'язані з розвитком багатопартійності, утворенням перших впливових партій, на наступних етапах відбулося посилення поділу партій за принципом відношення до виконавчої або законодавчої гілок влади. Це призвело до появи не тільки понять «парламентські» та «позапарламентські» партії, а й до

нового поняття – «партія влади». Відбувається процес легітимізації процедури переходу влади від еліти періоду «авторитаризму» до нової бізнес контр-еліти України. Згодом в Україні з'явилася можливість оновити партійну еліту новими кадрами, однак поки спостерігається протилежний процес. Парламентські вибори 2019 р. ввели нові тенденції у становлення партійної еліти в Україні, оскільки за досить короткий термін нова політична сила, президентська «Слуга народу», стала популярною у суспільстві та, як наслідок, отримала більшість у Верховній Раді 9-го скликання. Сьогодні перед монобільшістю постало велике завдання, пов'язане з потребою у здатності до забезпечення обороноздатності нашої держави.

Література:

1. Андрусів В. Українська еліта: звідки ноги ростуть. *Українська правда*. 2009. 11 листопада. С. 12.
2. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки. *Віче*. 2010. № 7. С. 27–32.
3. Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
4. Донцов Д. Вибрані твори : у 10 т. Т. 3. / упоряд., післям., комент. О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2011. 329 с.
5. Дроботун Д. Зміна політичної еліти в контексті результатів виборів до Верховної Ради України ІХ скликання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. № 87. С. 356–362.
6. Залізник Л. Державна еліта України. *Україна. Наука і культура*. 2008. Вип. 34. С. 9–15.
7. Золкіна М. Євромайдан: передумови масового протесту. *Громадська думка*. 2014. № 1(21). С. 3–14.
8. Коротков Д. Становлення політичної еліти України в контексті переходу від тоталітаризму до демократії. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. Вип. 19. С. 85–95.
9. Кочубей Л. Сучасні політична еліта та політичний клас: визначення, моделі та особливості становлення. *Наукові записки*. 2010. Вип. 1. С. 37–54.
10. Крамазіна М. Українська парламентська еліта: кількісно-якісний аналіз ідентитетів (1990–2019). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2022. № 14.1(29). С. 59–77.
11. Купик В. Сучасний організований молодіжний рух в Україні як об'єкт наукового дослідження. *Аналітичне мережене видання Центр досліджень проблем громадянського суспільства*. URL: <http://politika.org.ua/?p=103>
12. Кухта Б. Концепції української елітарності ХХ ст. *Політичні еліти і лідери*. Львів, 1996. С. 53–59.
13. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. URL: <http://ukrbiblioteka.org/book/листи-до-братів-хліборобів/>
14. Любка А. Волонтери, ветерани АТО, держава: хто проти кого? URL: <http://www.blitz.if.ua/?q=news&id=22419>
15. Макиавеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
16. Мандзій Л. Еліта як категорія політичної науки. Політична еліта: історія та теорія. Львів, 2009. С. 197–216.
17. Мандзій Л. Історія ідей елітарності. Політична еліта: історія та теорія. Львів, 2009. С. 28–48.
18. Матушенко О. Вплив політичної та бізнес-еліти на еволюцію ролі та місця політичних партій у політичній системі України. *Наукові записки*. 2011. Вип. 3. С. 137–147.
19. Мороко В. Періодизація партійного будівництва в сучасній Україні та формування партійних структур (1991–2009 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. Вип. 28. С. 326–331.
20. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2012. Вип. 3. С. 175–182.
21. Політичний компас виборця. Партії та блоки на виборах 2002 року. Історична довідка. URL: <http://party.civica.org/index.html>
22. Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції. *Національна безпека і оборона*. 2001. № 12(24). С. 17–22.

23. Політичні партії України. URL: <http://www.drсу.gov.ua/party>
24. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації : монографія. Харків : Магістр, 2007. 160 с.
25. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації. Київ : Парлам. вид-во, 2008. 416 с.
26. Полохало В. Від авторитаризму до ... авторитаризму? Україна політичному інтер'єрі колишніх радянських республік. *Дзеркало тижня*. 2004. № 34. С. 12.
27. Сидоренко М. Категорія «політична еліта»: підходи, критерії, визначення. *Наукові записки*. 2007. Вип. 35. С. 202–215.
28. Слабошпицький М. Пейзаж для Помаранчевої революції. Хроніка-колаж. Київ, 2005. 260 с.
29. Шведа Р. Стан розбудови теорії політичних партій та партійних систем в Україні. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2003. Вип. 5. С. 369–370.
30. Шульга М. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 4. С. 24–37.
31. Щєбрина С. Генеза політичних еліт в Україні: сутність, структура, особливості. Запоріжжя, 2011. 20 с.

References:

1. Andrusiv V. Ukrainska elita: zvidky nohy rostut(Ukrainian elite: where do their legs come from?). *Ukrainska pravda*. 2009. 11 lystopada. S. 12 [in Ukrainian].
2. Berezhna I. Onovlennia politychnoi elity v Ukraini: nespodivanka obitsianoї ataky(Renewal of the political elite in Ukraine: the surprise of the promised attack.). *Viche*. 2010. №7. S. 27–32 [in Ukrainian].
3. Vydrin D. Ukraina na porozі XXI stolittia: politychnyi aspekt (Ukraine on the Threshold of the 21st Century: Political Aspect). / D. Vydrin, D. Tabachnyk. K.: Lybid, 1995. 296 s [in Ukrainian].
4. Dontsov D. Vybrani tvory: v 10 tomakh. T. 3. / D. Dontsov / uporiad., pisliam., koment. O. Bahan. Drohobych.: VF «Vidrodzhennia», 2011. 329 s [in Ukrainian].
5. Drobotun D. Zmina politychnoi elity v konteksti rezultativ vyboriv do Verkhovnoi Rady Ukrainy IKh sklykannia(Change of the Political Elite in the Context of the Results of the Elections to the Verkhovna Rada of Ukraine of the IX Convocation). *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. 2020. № 87. S. 356–362 [in Ukrainian].
6. Zalizniak L. Derzhavna elita Ukrainy (The state elite of Ukraine.). *Ukraina. Nauka i kultura*. 2008. Vyp. 34. S. 9–15 [in Ukrainian].
7. Zolkina M. Yevromaidan: peredumovy masovoho protestu (Euromaidan: preconditions for mass protest). *Hromadska dumka*. 2014. № 1 (21). S. 3–14 [in Ukrainian].
8. Korotkov D. Stanovlennia politychnoi elity Ukrainy v konteksti perekhodu vid totalitaryzmu do demokratii(Formation of Ukraine's Political Elite in the Context of Transition from Totalitarianism to Democracy). *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*. 2010. Vyp. 19. S. 85–95 [in Ukrainian].
9. Kochubei L. Suchasni politychna elita ta politychnyi klas: vyznachennia, modeli ta osoblyvosti stanovlennia (Modern political elite and political class: definitions, models and peculiarities of formation). *Naukovi zapysky. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa; holov. red. Yu. A. Levenets. K.*, 2010. Vyp. 1. S. 37–54 [in Ukrainian].
10. Kramazina M. Ukrainska parlamentska elita: kilkisno-yakisnyi analiz identytetiv (1990–2019) (Ukrainian parliamentary elite: quantitative and qualitative analysis of identities (1990–2019)). *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2022. № 14.1(29). S. 59–77 [in Ukrainian].
11. Kupyk V. Suchasnyi orhanizovanyi molodizhnyi rukh v Ukraini yak obiekt naukovoho doslidzhennia (The Modern Organized Youth Movement in Ukraine as an Object of Scientific Research). *Analitichne merezhene vydannia Tsentr doslidzhen problem hromadianskoho suspilstva*. URL:<http://politika.org.ua/?p=103> [in Ukrainian].
12. Kukhta B. Kontseptsii ukrainskoi elitarnosti KhKh st(Concepts of Ukrainian elitism in the twentieth century). *Politychni elity i lidery: L.*, 1996. S. 53–59 [in Ukrainian].

13. Lypynskiy V. Lysty do brativ-khliborobiv (Letters to fellow farmers). URL: <http://ukrbiblioteka.org/book/lysty-do-brativ-khliborobiv/> [in Ukrainian].
14. Liubka A. Volontery, veterany ATO, derzhava: khto proty koho? (Volunteers, ATO veterans, and the state: who is against whom?). URL: <http://www.blitz.if.ua/?q=news&id=22419> [in Ukrainian].
15. Makiavelli N. Florentiiski khronichky. Derzhavets (The Florentine Chronicles. State). Per. z it. A. Perepadi. Kharkiv: Folio, 2007. 511 s. [in Ukrainian].
16. Mandzii L. Elita yak katehoriia politychnoi nauky (Elite as a category of political science). *Politychna elita: istoriia ta teoriia*: L., 2009. S. 197–216 [in Ukrainian].
17. Mandzii L. Istoriia idei elitarnosti (The history of elitism). *Politychna elita: istoriia ta teoriia*: L., 2009. S. 28–48 [in Ukrainian].
18. Matushenko O. Vplyv politychnoi ta biznes-elity na evoliutsiiu roli ta mistsia politychnykh partii u politychnii systemi Ukrainy (The influence of the political and business elite on the evolution of the role and place of political parties in the Ukrainian political system). *Naukovi zapysky / Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa. K., 2011. Vyp. 3. S. 137–147* [in Ukrainian].
19. Moroko V. Periodyzatsiia partiinoho budivnytstva v suchasni Ukraini ta formuvannia partiinykh struktur (1991–2009 rr.) (Periodization of party building in modern Ukraine and formation of party structures (1991–2009)). *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2010. Vyp. 28. S. 326–331 [in Ukrainian].
20. Oleshchenko V. Politychni elity: osoblyvosti formuvannia u period nezalezhnosti Ukrainy (Political Elites: Peculiarities of Formation in the Period of Ukraine's Independence). *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. 2012. Vyp. 3. S. 175–182 [in Ukrainian].
21. Politychnyi kompas vyborstia. Patrii ta bloky na vyborakh 2002 roku. Istorychna dovidka (Political compass of the voter. Patria and blocs in the 2002 elections.). URL: <http://party.civicua.org/index.html> [in Ukrainian].
22. Politychni partii Ukrainy naperedodni parlamentskykh vyboriv: stan i tendentsii (Political Parties of Ukraine on the Eve of the Parliamentary Elections: Status and Trends). *Natsionalna bezpeka i oborona*. 2001. № 12(24). S. 17–22 [in Ukrainian].
23. Politychni partii Ukrainy. URL: <http://www.drsv.gov.ua/party>
24. Politychni partii yak subiekt formuvannia polityko-upravlinskoï elity v protsesi politychnoi modernizatsii (Political Parties as a Subject of Formation of Political and Administrative Elite in the Process of Political Modernization): monohrafiia. Kh.: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2007. 160 s [in Ukrainian].
25. Politychni partii yak subiekt formuvannia polityko-upravlinskoï elity v umovakh politychnoi modernizatsii (Political parties as a subject of formation of the political and administrative elite in the context of political modernization). *Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Ukr. t-vo spriannia sots. innovatsiiam. K.: Parlam. vydvo*, 2008. 416 s. [in Ukrainian].
26. Polokhalo V. Vid avtorytaryzmu do ... avtorytaryzmu? Ukraina politychnomu interieri kolyshnykh radianskykh respublik (From authoritarianism to... authoritarianism? Ukraine in the political interior of the former Soviet republics.). *Dzerkalo tyzhnia*. 2004. № 34. S. 12 [in Ukrainian].
27. Sydorenko M. Katehoriia «politychna elita»: pidkhody, kryterii, vyznachennia (The category of «political elite»: approaches, criteria, definitions.). *Naukovi zapysky: zb. nauk. pr. NAN Ukrainy*. 2007. Vyp. 35. S. 202–215 [in Ukrainian].
28. Slaboshpytskiy M. Peizazh dlia pomaranchevoi revoliutsii (A landscape for the Orange Revolution). *Khronika-kolazh: K., 2005. 260 s* [in Ukrainian].
29. Shveda R. Stan rozbudovy teorii politychnykh partii ta partiinykh system v Ukraini (The state of development of the theory of political parties and party systems in Ukraine). *Visnyk Lvivskoho universytetu Filosofski nauky*. 2003. Vyp. 5. S. 369–370 [in Ukrainian].
30. Shulha M. Etapy stanovlennia politychnoi elity v Ukraini v roky nezalezhnosti (Stages of formation of the political elite in Ukraine during the years of independence). *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh*. 2006. № 4. S. 24–37 [in Ukrainian].
31. Shchebryna S. Heneza politychnykh elit v Ukraini: sutnist, struktura, osoblyvosti (The Genesis of Political Elites in Ukraine: Essence, Structure, and Peculiarities): Zaporizhzhia. 2011. 20 s [in Ukrainian].

Svitlana Matviienkiv, Oleh Leshchyshyn. To the problem of formation of the party elite in Ukraine

The problems of the formation of party elite in Ukraine are a relevant object of research due to the current and specific challenges facing the country's political structures. The growing role of political parties in the formation and implementation of public policy emphasizes the importance of understanding and addressing the problems affecting their elite. The purpose of the article is to study the main approaches to the problem of party elite formation in Ukraine. In accordance with this goal, the following research objectives have been formulated: to analyze the theoretical foundations of the formation of the party elite; to identify the main approaches to periodization of the formation of the party elite in Ukraine; to characterize the main features of the modern party elite in Ukraine. In analyzing the features, the author used such general scientific methods as analysis and synthesis, deduction and induction, as well as the method of comparativism, etc. The study found that the formation of the party elite in Ukraine took place in several stages, each of which had its own characteristic features. In particular, the first two stages were associated with the development of multiparty system, the formation of the first influential parties, and the next stages saw an increase in the division of parties based on their affiliation with the executive or legislative branches of government. This led to the emergence of not only the concepts of «parliamentary» and «non-parliamentary» parties, but also a new concept – «party of power». Subsequently, Ukraine had an opportunity to renew the party elite with new personnel, but so far the opposite process has been observed. The 2019 parliamentary elections introduced new trends in the formation of the party elite in Ukraine, such as a new political force, the presidential Servant of the People, became popular in society in a fairly short period of time and, as a result, gained a majority in the Verkhovna Rada of the 9th convocation.

Key words: *patrology, theory of political elites, elitism, political parties, party elite, party systems.*